

merkitsee »paimenta» (esim. »Kiesus paimenna pajussa, *Karjalaisissa* kaskimaissa», »kävin rengille rekehen, ja pajulle palkkalaisen, *karjalaisen* kaplahille», »Jumalalla paimenessa, *Karjalaisna* kaikkivallan»), on hyvin mahdollista, että kantasana on ollut *karja* ja että *Karjala* alunperin on tarkoittanut seutua, misä on huomattavan runsaasti voitu pitää karjaa, ja *karjalainen* karjan hoitoa ja paimennusta harjoittava tämän seudun asukasta ja (lopulta) heimoa.

1700-luvulta lähtien useimmat tutkijat ovat pitäneet Karjalan ja karjan merkitysyhteyttä selviönä. Karjalaisten nimi on kai merkinnyt nomadia, arveli E. N. Setälä (Suomen suku I s. 185), ja karjalaisten liikkuva elämäntapa on huokeasti kytketty mielikuvaan muinais-Laatokan rantoja kierteleivistä paimentolaisista. Mutta Kustaa Viikuna tähdensi Kalevalaseuran vuosikirjassa 1971 ja Virittäjässä 1976, että juuri lehmä on sitonut esivanhempamme yksille asuinsijoille: se ei rakasta pitkiä kävelymatkoja, ei ainakaan talvisaikaan.

Sen verran hankalaa on Karjalan ja karjanhoidon välisten kytkösten sommittelu, että tutkija toisensa jälkeen on etsiskellyt muita selityksiä. Heikki Kirkinen myötäili Tvärminnen-alustuksessaan 1980 Jalmari Jaakkolaa: »karjalaiset eivät tulleet tunnetuiksi karjanhoitajina eivätkä asettuneet asumaan karjanhoitoon parhaiten soveltuville alueille», mutta torjui Jaakkolan *kariala* > *Karjala* -etymologian. Uskottavampina Kirkinen piti Heikki Ojansuon *karo* 'pässi, oinas, kova, rohkea' -lähtökohtaa sekä D. V. Bubrihin otaksumaa, että Karjalan ja pohjoismaisten saagain Kirjalain-landin takana olisi takamaata tai ylämaata tarkoittava liettualais-lätiläinen *girja*- tai *garja*-vartalo (Proišoždenije karelskogo naroda, 1947, s. 17). Lauri Kettunen taas piti Karjalaa länsisuomalaisena siirrynnäisnimenä (STAEP 1946 s. 87—88). Viljo Nissilä kallistui varovasti T. E. Karstenin kannalle: 'sotajoukkoa' tai 'kansanjoukkoa' tarkoittava muinaisgermaanien *harja*, josta juontuvat nykyruotsin *härja* ja *härad*, tai muinaispreussilaisten *karja* 'sotajoukko' voisivat olla karjalaisten,

Karjalan arvoitus

MATTI KUUSI (Helsinki)

1.

Suomen kielen etymologisessa sanakirjassa Y. H. Toivonen kiteyttää päätelmänsä määkunnannimen *Karjala* alkuperästä:

Kun kansanrunoissa toisinaan tavataan muoto *Karjanmaa*, ja kun *karjalainen* myö-

Havaintoja

»karjoina tai karjoissa elävien ihmisten», nimenantoperusteena. Kyseessä olisi samanlainen naapurien, esimerkiksi idäntietä kulkevien varjagien, antama nimitys kuin *lyydi* < venäjän *ljudi* 'ihmiset, kansa'.

Nissilän artikkeli »Karjalan nimestä» (Vir. 1962) levittää tieteellisen palapelin ainekset näkönsälle niin seikkaperäisesti, että hänen mielestään »mitään uusia ratkaisuvia aineksia Karjalan nimen selvittämiseksi tuskin on enää löydettävissä». Muutama unohtunut palanen toki on jäljellä.

2.

Ainoa kertova muinaisruno, joka seikkaperäisesti kuvaa karjanhoitoa, on Kalevanpojan kosto. Yhtä kiintoisaa on, että runo nimeää tapahtumapaikkansa.

Gananderin ja Sakari Topelius vanhemman käyttämä pohjalainen 1700-luvun teksti kertoo, että »se calki calevan poica – – mytihin vera ja halle, *Carjalahan* Caupittihin», missä hänet »pandin *Carian* paimenexi»; katkaistuaan veitsensä kiviseen kakkuun paimen »syötti *carjan* condiola, ajoi condiot cotia, *Carjan* kirjoi Cartanolle» (SKVR XII 120–122). Sama redakatio on vallitsevana Kuhmossa ja Hyrynsalmella samoin kuin Vuokkiniemessä ja Uhtualla, rajantakaisissa runopitäjissä, joiden asukkaita idempänä nimitettiin vielä 1870-luvulla »ruotseiksi» (Borenius B II 46: 35). Uhtualla »tuo kaunis Kalervon poika kaupattih on *Karjalaha*, Vienahan Venäjän moalla» (I 945), ja sielläkin paimen jätti lehmäset leholle, hatasarvet haavikolle, »ajo kondijet kodihe, kirjokarjon kardanolla» (I 946).

Etelämpänä Vienassa ja Paatenessa runon johdantona on Rutsa. Vieras maa, johon kaunis Kalevan poika sisarensa turmeltuaan pakenee tai palkkautuu paimeneksi, on Pohjola; hänen vastapuolenaan on Pohjolan emäntä (I 916) tai Suojärvellä »Lapin akka kägräselgä» (VII 888a).

Kolmas redakatio on vallitsevana Inkeristä Pohjois-Aunukseen. Vain se kertoo julman tarinan Untamon ja Kalervon riitaantumisen ja toisen suvun tuhosta.

D. E. D. Europaeus tallensi runon alkusäkeet Inkerin itäisimmästä ja läntisimmästä kolkasta, 1848 Markkovasta ja 1853 Narvuksesta:

Kaks ol poikoa emolla:
yksi kasvo *Karjalassa*,
toinen Suomessa sikisi.
Kuka kasvo *Karjalassa*,
siintä kasvaapi Kaleva;
kuka Suomessa sikisi,
siintä kasvo Untamoinen.
(V₁ 291.)

Kasvo 2 poikalasta:
yksi kasvo *Karjalassa*,
toinen Suomessa yleni.
Kumpu kasvo *Karjalassa*,
se kasvo Kalervikoksi;
kumpu Suomessa yleni,
se yleni Untermoiksi.
(III 76.)

Karjalan kannaksella ja paikoin pohjoissempanakin runo alkaa Kalevalasta tutulla kuvauksella, miten emo kasvattaa kanoja ja joutsenia, jotka haukka hajottaa: »yhen vei Venäjälle, yhen kanto *Karjalaan*, yhen Suomehen sorotti» (XIII 478), »yhen Suomehen sohotti, toisen kanto *Karjalahan*» (II 237a), »yhen vei Venähin maalle, toisen kanto *Karjalahan*, kolmannen vei Saksanmaahan, neljännän vei Ranskanmaahan, yhen vielä kottiin jätti — siint vast Untamo sikisi» (V₁ 319).

Sodan syynä on Untamon lammas, »uuhi suuri» (VII 886a), »uljas uutti» (V₁ 299), »musta uukko» (IV 1997), joka syö Kalervolta kauran ja jonka tämän koira repii. Riita näyttäisi tyypilliseltä naapurusten agraarikonfliktilta; niinpä Kaarle Krohn halusi paikantaa runon Laitilan pitäjään, missä sijaitsivat Karjalan kappeli, Untamalan kylä ynnä kuuluisa Kalevan pojan kivi. Mutta maa, johon orpo surmanyrytysten rauettua viedään, on vieras maa: Venäjä, joskus Viro. Veitsen käytyä kiveen paimen vannoo emännälleen: »Jos itken issäin veistä, itket kyyttö lemojaisi, mie kyytyn susill syötän», »tien mie luikun Laukon luusta, pillin Kirjon kinterestä» (V₁ 340–341); kyseessä siis on itäsuoma-

lainen kirjokarja. Karjalan tilalla voi Inkerissä olla Kaarasta, Suomen tilalla Unnonmaa, Venäjän tilalla Vena jne.

Näyttää varmalta, että runossa on jo alun perin laulettu Karjalasta, vaikka näkökulman vaihtuessa yhteys on hämärtynyt. Suomen suunnalta katsoen päähenkilö kaupitaan Karjalaan, vieraalle maalle. Karjalassa laulettuna runo etsii vieraan maan Pohjolasta eli Lapista tai sitten idästä eli Venäjältä; päähenkilö on tällöin Karjalassa kasvaneen Kalervon poika. Tutkijat ovat harvinaisen yksimielisesti pitäneet läntistä näkökulmaa alkuperäisenä. Karjala on runoilijalle ollut etäinen, pelottava, kirjokarjastaan tunnettu seutu.

3.

Viikinkiajan ja varhaiskeskiajan epiikan tyylianalyysiin yhteistuntomerkkeihin kuuluu päähenkilöiden esittely numeralein ja paikanmäärittein rakennetulla paralleelikuvilla: Yksi Ahti, toinen Kauko, kolmas Veitikka verevä; Ahti saarella asuvi, Kauko niemen kainalossa, Veitikka nelässä niemen. Yks on Seppo Ilmarinen, ajaa meren harjuloita hevosella hirvisellä, toinen vanha Väinämöinen purjehti punaista merta punasella purjeella (mihin Arhippa Perttunen liittää paikanmääreet »maapuolin Simosalosta» — »selänpuolin Lemmenlahta»). Kalervon ja Untamon esittely Kalevanpojan runon eteläisen redaktion alkukuviona liittyy tähän viikinkiaikaiseen traditioon. Ajoittajalle on tarjona ylimääräinen terminus ante quem: Piispa Henrikin surmavirsi, jonka tuntematon kalevalaista runoutta tunteva runoniekka sepitti — Martti Haavion vakuuttavan selvityksen mukaan — 1200-luvun viimeisellä neljänneksellä.

Kolme surmavirren tekstiä on säilyttänyt päähenkilöiden paikannuskuvion: 1737 julkaistu Palmiskiöldin—Sjögrenin teksti (PS), 1739 päivätty Heikkilän—Törnuddin teksti (HT) sekä 1852 löytynyt Gananderin—Törnuddin teksti (GT). Verrattakoon alumpana siteerattuun inkeriläiseen säikeistöpariin surmavirren vastaavia säikeitä:

1. Caswoi enen caxi lasta (PS). Caxi olij Pyhä miestä, Ia Caxi Cansan runtinast (HT).

2.—3. Toinen caswoi caalimaassa, Toinen Ruotzis yleni (PS). Yxij Caswoi Ruotzin maalla, Toinen maalla wierahalla (HT). Toinen kaswoi kaupungissa, toinen suomessa sikisi (GT).

4.—7. Joka kaswo kaupungissa, se kaswo kanan munilla, Joka Suomessa sikisi, Soomen suurilla härillä (GT). Lapsi maalda wierahalda, se oli Herra Heinäricaki, waan joka ruotzisa yleni, se oli Ericki ritari, Ruotzin cuulluisa cuningas (HT).

Erityisen kiintoisaa on, että Kalevanpojan runon ja Piispa Henrikin surmavirren vaikuteyhteys ilmenee myös redaktioitain. Länsi- ja itäinkeriläistä kahtalaisuutta »toinen Suomessa yleni : sikisi» vastaa PS- ja GT-tekstin melkein identtinen kahtalaisuus. HT-teksti taas, jonka kahden käsikirjoituksen vaiheet viittaavat Nivalaan, Lohtajalle, Rantsilaan ja Vaasaan, lähenee säkeessä »Toinen maalla wierahalla» Kalevanpojan runon pohjalaisredaktiota: »myytihipä vierahalle, Karjalahan kaupittihin». GT-tekstin piirteellä »se kaswo kanan munilla — Suomen suurilla härillä» on erityisliittymä länsi-inkeriläiseen Kalevanpojan runoon: »Unto Suomessa yleni, söi Suomen sianlihoja, Kaukoi kasvoi Kaarastassa, Kaarassa kananmunilla» (III 4105). Tämänluonteisten vastaavuuksien selitykseksi ei riitä, että surmavirren sepittäjä on käyttänyt hyväkseen tuntemaansa Kalevanpojan runoa. Runot ovat eläneet pitkään rinnakkain kansan muistissa, toinen toiseensa vaikuttaen. Se tuskin on ollut mahdollista muualla kuin Länsi-Suomessa, missä paimenlaulurelikti »eipä kulu kivinen kakko orpolapsen kainalosta» (X 258), »mut ei kulu tää kivinen kaakku orpolasten olkapäillä, karjalasten kainaloissa» (IX₁ 326) nojannee kadonneeseen muinaisrunoon.

Myös virolais-suomalaisen Ison härän runon suomentaja tai uudestrunoilija näyttäisi omaksuneen heimomääritteiden sarjan Kalevanpojan runon tai Piispa Henrikin surmavirren alusta: Vienassa ja Pohjois-Suomessa »Hämehessä härkä syn-

tyi, sonni Suomessa sikisi» (I 892, XII 114 ym.), Inkerissä »Kasvo härkä Hännäsissä, sinisorokka Suomenmaalla, keltakapia Karjalassa» (IV 552, vrt. Juvan VI 17), Koillis-Virossa »Siis töin härja Turgimaalta, sini sarve Soome maalta» (Eesti rahvalaulud I s. 358). Martti Haavion mielestä myös Ison sian runo on alkanut samalla kuviolla: »Sika Suomessa sikisi, kaltti kasvoi Kainuhussa» (Karjalan jumalat s. 46). Lunastettavan neidon »Älä viä mua Venäjän maalle, saata mua Karjanmaalle» (X 49), Tulen synnyn »Poltti hän puolet Ruotsinmaata, verstalta Venähän maata, kapalehen Karjanmaata» (III 4362) ja lukuisat muut kliseelainat ovat todistamassa tyylikeinon suosiota ja monikäyttöisyyttä.

Erikseen sietää mainita kaakkoisvirolainen säepari »Tuo vei pilv no Pihkövahe, kandõlas no Kaalimalõ» (Setukeste laulud 1202), jota vastaa Iitissä, muinaisen Hämeen itärajalla: »Vie pilvet Pilkanmaahan, kanna sieltä Karjanmaahan» (IX₃ 1859). Tutkijoita askarruttanut surmavirren Caalimaa saattaisi todella juontua Kalevanpojan runon Karjanmaasta; latinankielisen legendan kansallisuusviitteestä »Hendricus, Anglicus», »in Anglia oriundus» muotoutui ehkä aluksi säe »toinen kasvoi Angliassa» tai »Anglinmaassa», mutta alkusoinnun vaatimus toi oudon paikannimen tilalle Karjanmaan, Kaalimaan, kaupungin jne. Tauno F. Mustan ojan Virittäjässä 1968 perustelema käsitys, »että muinaisten skandinaavien tietoisuudessa Englanti oli kaalinsyöjien maa», saattoi osaltaan tasoittaa tietä muutokselle.

Onko Kalevanpojan runo Karjala-viitteinen todella muinaisrunoutta?

Ei olisi täysin mahdotonta teorioida, että itäsuomalainen runoniekka on vasta uuden ajan alussa sommitellut tuntemistaan runo- ja taruaineksista Kalevanpojan runon, joka sitten Lunastettavan neidon tapaisena sensaatiosuosikkina on parissa vuosisadassa levinnyt Inkeriin, Karjalaan ja Pohjois-Pohjanmaalle. Verrattomasti todennäköisempää on, että runon juuret ovat kaukana 1200-luvun tuolla puolen.

4.

Bos tauruksen esihistoria Suomessa on tutkimatta. Skandinaviassa jo pronssikautinen kalliopiirros esittää härkäparia auran vedossa, ja rautakaudella karjanhoito oli peltoviljelyä tärkeämpi elinkeino, päättelevät arkeologit (Nordisk kultur XIII s. 12 ja 31). Viime vuonna ilmestynyt laaja Eesti esiajalugu kertoo, että Saarenmaalla oli nuoremmalla pronssikaudella runsaasti nautakarjaa ja että nuoremmalla rautakaudella nautanluut ovat Länsi- ja Etelä-Viron osteologisten analyysien vallitsevaa ainesta (s. 155, 390—391 ym.). Itä-Euroopassa nauta oli nuoremmalla kivilaudella Kiovan seudun Tripoljen kulttuurin tärkein kotieläin (Reallexicon der Vorgeschichte XIII s. 38), levisi Fatjanovon kulttuurin aikana 1500—500 eKr. metsävyöhykkeelle (S. Bökönyi, History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe, Budapest 1974, s. 120) ja saapui Laatokan eteläpuolelle samaan aikaan kuin Viroon: ensimmäisen esikristillisen vuosituhannen puolimaissa (Bolšaja sovetkaja entsiklopedija II s. 419).

Tätä taustaa vasten on Suomen varhais- ta karjanhoitoa valaisevien tietojen vähäisyys yllättävää. Kirjasta toiseen on kiertänyt Arne Äyräpään näkemys, että Lounais-Suomen vasarakirveskulttuuri (n. 2500—2000 eKr.) suosi asuinpaikkoinaan laitumiksi soveliaita savi- ja hiesumaita ja että »uusi kulttuurimuoto on keskieuropalaisten emäkulttuurinsa mukaisesti ollut, kuten asuinpaikkain valinta osoitti, maatalousasteella, kuitenkin niin että karjanhoito oli maanviljelystä hallitsevammassa asemassa» (Oma maa 4 s. 27—28). Siitepölyanalyysin keinoin on Hauholla havaittu kivikautisten asuinpaikkain lähellä n. 2600—1500 eKr. sellaista katajan ja heinäkasvillisuuden ylimäärää, joka voisi viitata alkukantaiseen laiduntamiseen (SMYA 73 s. 116 ja Historisk tidskrift för Finland 1977 s. 391). Vastaavanlaista ruohokasvien ja katajan osuuden lisääntymistä on Irmeli Vuorela väitöskirjassaan 1975 pannut merkille mm. pronssikautisen

Vihdin, Huittisen ja Vehmaan järvenpohjissa. Suoranaista todistetta nautakarjan pidosta se ei vielä merkitse.

Sen sijaan Kiukaisten Uotinmäeltä löytyneet härän takahampaan jäännökset ja Nakkilan Rieskaronmäen talonpohjasta löydetty koiran, naudon ja vuohen tai lampaan luut oikeuttavat puhumaan Kokemäenjokiseudun pronssikautisesta karjanhoidosta (Unto Salo ja Pirjo Lahtiperä, Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa I s. 151). Toistatuhatta vuotta myöhemmin, 700-luvulta 900-luvulle, joka kolmas Euran Luistarin kalmistoon haudattu mies sai viimeiseksi evääkseen naudon, vuohen tai lampaan lihaa; naiset saivat tyytyä vuohen tai lampaan lihaan. Myös Kalannin ja Laitilan polttohautauksiin kuului karjan liha. Mutta sisämaassa, Tampereen Vilusenharjun kalmistossa (n. 900—1150) tutkijat tapasivat 53 karhun kynsiniveltä, paljon koiranluuta ynnä mitättömän vähän vuohen tai lampaan luuta (Pirkko-Liisa Lehtosalu-Hilander, Luistari III s. 29—30, 67; Pirjo Lahtiperä, Tampereen Vilusenharjun kalmiston luuanalyysi, Karhunhammas 3).

Fennoskandian ja Neuvostoliiton pohjoisosien karjarotu on uusimpien yleisesitysten mukaan varsin yhtenäistä. Pohjoisimpana on kaikkialla valkoinen tunturirotu. Skandinavian ruskea smoolantilaisrotu ja Taalainmaan »rödkulla» eivät paljon eroa länsisuomalaisesta ruskeasta maatiaiskarjasta. Viron ja Suomen 36 yhteisen naudannimen luettelossa on sekä Kirjoja ja Kyyttöjä että Punikkeja ja Mansikkeja (Heikki Ojansuu, Kotieläintemme suomenkielinen nimistö s. 14—15, 24—25). Siitä mikä itäsuomalaisen kirjokarjan suhde on yksivärisiin maatiaisrotuihin, eivät perinnöllisyystieteilijät rohkene arvailla mitään. »On myöskin epävarmaa se, oliko Suomenlahden yli tulleiden länsisuomalaisen heimojen karja pohjaltaan samaa, jota karjalaiset Laatokan suunnalta maahan tullessaan mukanaan toivat, vai olivatko nämä karjat eri lähteistä peräisin», pohdiskelee Tatu Nissinen (Itä-Suomen karjan jalostustyö, 1923, s. 10).

5.

»Maanviljelyksen omaksui Karjalan ja Suomen väestön pääosa todennäköisesti vasta slaavilaisen asutuksen myötä», sanoi arkeologi G. A. Pankrušev Joensuun symposiumissa kesällä 1976 (Karjalan synty, Joensuun korkeakoulun moniste 24 A s. 37). Osteologisia ja siitepölyanalyysijä ei Muinais-Karjalan alueella liene tehty. Varhaisin tieto karjalaisten karjanpidosta on novgorodilaiskronikan maininta vuodelta 1338: tehtiin sotaretki Viipurin seudulle ja tapettiin mm. karjaa. 1347 verottaja vahvisti Viipurin läänin nautanormit. Uuden ajan alussa termiä *nötslag*, nautakunta, käytetään Suomessa vain Viipurin, Itä-Uudenmaan ja Ahvenanmaan veropiireistä. Esimerkiksi Vehkalahdella 10 nautakuntaa maksoi veronsa karjana (Ragnar Rosén, Vehkalahden pitäjän historia I s. 187—188).

Erkki Kuujon mukaan Kurkijoen ja Hiitolan rautakautisessa esineistössä on runsaasti mm. eläinten hampaita ja vaskinen lehmän tai hevosen kello (Kurkijoen kihlakunnan historia I s. 29—33). 1600-luvun alussa siellä on suhteellisen vahva karjakanta, ja hovit hankkivat lisää karjaa etelästä, Lempaalasta (s. 188—189). 1800-luvun maaudistuksen jälkeen Kannaksen karjatalous elpyi nopeasti, niin että esim. vuonna 1911 vietiin Pietariin Suomen puolelta 10 000 000 kiloa maitoa, enin osa Kurkijoelta päin.

1338 kerrotaan Karjalasta viedyn paljon hevosia ulkomaille, etenkin Lyypekiin ja Danzigiin. 1339 Ruotsi ja Novgorod kiistelevät Tamma-Karjalasta, Kobylitsaja Korela, jolla Heikki Kirkisen mukaan tarkoitettiin Kannaksen kaakkoisosaa (Karjala idän kulttuuripiirissä s. 143). 1825 oli koko Suomen hevoscannasta neljäsosa Viipurin läänissä; nautakarjaa ei siellä ollut keskimääräistä runsaammin (Karjala 3 s. 104).

Kielentutkijat ja arkeologit ovat yhtä mieltä siitä, että vuoden 800 vaiheilla Laatokan luoteisrannikolle asettui kaakkoishämäläinen siirtokunta. Samaan aikaan,

viikinkiajan koitteessa, skandinaavit tulivat Olhavanjoen suulle ja slaavit etenivät Pihkovan ja Novgorodin seuduille. Laatokka, tšuidien järvi, muuttui kauppateiden ja valtataistelun solmukohdaksi.

Paljon on väitelty itäkantasuomalaisesta alkuväestöstä, jonka keskuuteen katsotaan länsisuomalaisten muuttaneen. Se on jätännyt ylen vähän arkeologisia ja kielellisiä todisteita erikoislaadustaan. Sen kulttuuri lienee ollut alkukantaista puu- ja luukulttuuria, eivätkä sen hautaustavat suosineet esineistön säilymistä kaukaisiin vuosisatoihin.

Yhdessä suhteessa, niin otaksun, alkua-asukkaat olivat tulokkaita rikkaampia: heillä oli karjaa, enemmän ja erilaista kuin mihin Vuoksen ja Saimaan takaa saapuneet hämäläiset olivat tottuneet.

Niin kuin Ero Kiviniemi toistuvasti toteaa, nimeämisen perusteena on yleensä erottava, ei tavanomainen ominaisuus. Hämäläisten, ehkä muidenkin näkökulmasta Laatokan-rantalaiset olivat karjalaisia, niin kuin lappalaiset olivat etelästä katsoen »skrithifinnejä».

Vaikka Vuoksen laakso ja eräät Laatokan rantapitäjät tarjosivat oivallisia viljely- ja laidunmaita, rautakautisilla karjalaisilla tuskin riitti talvirehua monipuoliseen karjanpitoon. 1100- ja 1200-luvun karjalaisekspansio kenties siirsi painopisteen nautakarjasta hevostuotantoon, liikkuvan kauppakansan elinkeinon.

Terho Itkonen kiinnitti Tvärminnessä 1980 huomiota karjasuojaa tarkoittavaan sanaan *karjatta* eli *karjetta*. Sen levikkialueena on Kaakkois-Häme, Kymenlaakso sekä Laatokan pohjoiset rantamurteet ynnä Raja-Karjala. Slaavilaisen lainasanana *läävä* vallatessa keskeisen Karjalan on vanhempi *karjatta* säilynyt karjalaisen karjakulttuurin periferioissa. Lännempänä Hämeessä dominoi *ometta*, Varsinais-Suomessa *pihatto* ja Vakka-Suomessa, Kokemäenjoen laaksossa sekä Pohjanmaalla germaanisen lainasanana *nauta* johdos *navetta* (Laina Syrjäsen kartta vuodelta 1931, Sanakirjasäätiön toimituksia I S. 191). Se että karjalaistermi *karjatta* pesiytyi nimenomaan Kaakkois-Hämeeseen, 800-luvun

tulokkaiden lähtöseudulle, tukee käsitystä silloisten sisämaalaisten karjattomuudesta tai heidän karjanhoitonsa suhteellisesta kehittymättömyydestä.

Siihen katsoen, miten säännöllisesti *karja* Karjalan runoissa tarkoittaa eläinten laumaa, on vaikea uskoa Nissilän tavoin, että karjalaiset olisivat mukautuneet »karjoissa eläviksi ihmisiksi». Kun *Karjala* on tuntematon viron, liivin ja vepsän kielessä, ei liioin Bubrihin ja Kirkisen ehdottama balttilainen lainalähde tunnu todennäköiseltä.

Etymologinen sanakirja pitäneekä paikkansa.

6.

Ärsykkeeksi tutkijalle, joka seuraavana pohtii, milloin ja mistä nautakarja tuli Suomeen ja Karjalaan, luonnostelen sarjan hypoteeseja.

3. esikristillisen vuosituhannen puoli- maissa, jolloin Oulun leveysasteella kasvoi tammimetsiä, indoeurooppalainen vasarakirveskansa sai tuoduksi Suomen länsi- ja etelärannikolle nautakarjaa, samaa jota he laivasivat myös Gotlantiin ja Öölantiin.

Kun pohjoiskantasuomalaisia eränkävijäklaaneja siirtyi pronssikauden lopulla Virosta Kokemäenjoen laaksoon, he tuskin uskaltautuivat kuljettamaan nautakarjaa haapioissaan tai nahkaveneissään tai ajamaan sitä jätse 400 kilometrin päähän. Sen sijaan on mahdollista, että he perillä kohtasivat Kiukaisten kulttuurin perintönä paikallisille lappalaisille tai germaaneille siirtynyttä karjaa tai saivat sitä hankituksi Ahvenanmaan saaristosta.

»Pieni jääkausi», jonka kylmin vaihe oli noin 200 eKr., luultavasti lopetti nautakarjan pidon tai rajoitti sen vauraimpiin joensuukyliin. Muutaman kymmenen tai sadan hengen hämäläisasutus, Harri Nevanlinnan pitkäaikainen geenihautomo, säilytti sisämaassa, lappalaisten keskellä, henkensä, kielensä, kalevalaisen runoprinteensä, mutta ei härkää eikä lehmää. »Kaskiviljelykseen eivät karjanlannoitus ja härkäparilla kyntäminen hyvin soveltui-

neet», sanoo Väinö Voionmaa (Maa ja metsä III s. 407).

Roomalaiselta rautakaudelta alkaen saapui Virosta Lounais-Suomeen uusi muuttoaalto, »suomalaiset». Heidän aluksissaan oli jo tilaa nautakarjallekin. Karjaan, Karjalan, ehkä myös Karjalohjan nimet kertovat heidän elinkeinostaan tai saarenmaalaisesta lähtöseudustaan. Karjanhoitoa alettiin kokeilla vähin erin myös Hattulan ja Sääksmäen hämäläiskylissä. Ainakin käsite karjalainen, 'paimen', tuli tutuksi hämäläisille.

600-luvulla hämäläisasutus eteni Sysmään, 700-luvulla Heinolaan, Mäntyharjulle ja Ruokolahdelle, 800-luvun alussa Laatokalle. Siellä se kohtasi alkukantaisen mutta nautakarjaa pitävän tšuudiväestön. Toisin kuin Hämeessä, täällä oli helppo lähteä turkisten kanssa etelään ja ostaa uutta karjaa, milloin pedot tai viholliset

olivat hävittäneet entisen kannan. Sitä välitettiin myös sisämaahan: Kaakkois-Hämeeseen ja Savoan. Mutta vasta 1557 nähtiin Kajaanin kihlakunnassa ensi kerran lehmiä, joita savolaiset uudisasukkaat toivat tullessaan.

Vuoden 1000 vaiheilla länsisuomalainen runoilija sepitti runon kahden maata viljelevän suvun riitaantumisesta sekä orvosta Kalevanpojasta, joka myydään orjaksi Karjalaan. Runoilijalla oli tosipohjainen mielikuva Karjalasta maana, joka osti ja välitti orjia ja karjaa ja tarvitsi työvoimaa sekä kaskenkaatoon että karjanpaimeniksi. Sama suunta veti vielä 1800-luvulla joka kesä mäntyharjulaispoikia paimeniksi Inkeriin ja sai myös Jukolan veljekset suunnittelemaan lähtöä »paimeniksi Inkerinmaalle» tai »portinvartijoiksi Pietarin kaupunkiin».